

HANNAH ARENDT

A.ESQUEMA

- La tradició oculta
- El poble jueu com a poble pària
- El jueu nouvingut (advenedizo o parvenu)
- El pària conscient
- Els orígens del totalitarisme
- Naturalesa i orígens del totalitarisme
- Antisemitisme i imperialisme
- Racisme i totalitarisme
- Eichmann a Jerusalem
- El mal banal
- La condició humana: vida contemplativa i vida activa. Les activitats de la vida activa: labor, treball i acció
- L'existència humana: construir-se un món
- L'activitat privada: labor i treball
- L'acció, especificitat humana
- Naturalesa de l'acció
- L'acció és política: pluralitat i llibertat
- Un món compartit
- Fundació i manteniment de l'espai polític: el poder enfront de la violència
- La vida de l'esperit: paper de la filosofia i del judici

B.UNA ENTREVISTA

- UNA MIRADA SOBRE EL SEGLE –
NOMÉS EM QUEDA LA LLENGUA MATERNA
Gunter GAUSS conversa amb Hannah ARENDT
(28 d'octubre de 1964)

FILOSOFIA I POLÍTICA

- P: Senyora Arendt vostè és la primera dona que ha aparegut en aquests sèrie. I també la primera que exerceix una professió que normalment hom creu reservada als homes com és la de ser filòsofa. A partir d'aquesta

observació preliminar, aquesta és la meva primera pregunta: el seu paper en el cercle dels filòsofs, malgrat el reconeixement i el respecte que gaudeix. ¿se li presenta com una extravagància, o bé estem abordant aquí un problema d'emancipació que mai no ha existit per a vostè?

- R: Sento haver de protestar d'entrada: jo no pertanyo pas al cercle dels filòsofs. La meva tasca –per dir-ho amb termes generals– és la teoria política. No em sento filòsofa de cap de les maneres i tampoc no crec que hagi estat rebuda en el cercle dels filòsofs, contràriament al que vostè diu amb prou amabilitat. I pel que fa a l'altra qüestió suggerida per la seva observació preliminar, vostè diu que això es tracta, generalment, d'una tasca d'homes. Certament, però no per això aquest fet haurà de subsistir necessàriament: un bon dia podria existir perfectament una dona filòsofa...

- Jo la tinc per filòsof, però.

- És el seu problema, però pel que fa a mi no me'n considero pas de filòsofa. Ja fa molt de temps que me'n vaig acomiadar definitivament de la filosofia. com ja sap, vaig estudiar filosofia, però això no significa, en absolut, que hagi continuat essent filòsofa.

- M'està bé haver arribat a aquesta conclusió, però voldria tanmateix que em precisés on se situa, segons vostè, la diferència entre la filosofia política i el seu treball de professora de filosofia política. Quan penso en alguna de les seves obres, i en particular en la VITA ACTIVA, no em costa gaire d'incloure-la en l'àmbit dels filòsofs, almenys mentre no m'haurà fet veure d'una manera més precisa la diferència.

- Doncs bé, la diferència afecta a la cosa mateixa. L'expressió 'filosofia política', que jo evito, està extraordinàriament carregada per la tradició. Quan tracto aquests problemes, sigui a la Universitat o en un altre lloc, sempre procuro mencionar la tensió que existeix entre la filosofia i la política, o per dir-ho d'una altra manera, entre l'home en tant que filòsof i l'home en tant que és un ésser actiu; una tensió d'aquest tipus no existeix en la filosofia de la natura: el filòsof es manté enfront de la natura de la mateixa manera que qualsevol altre home, i quan reflexiona sobre ella, pren la paraula en nom de tota la humanitat. Però no es manté d'una manera neutral enfront de la política: d'ençà de Plató ja no és possible!

- Entenc el que vol dir.

- I és així com la major part dels filòsofs senten una mena d'hostilitat envers tot tipus de política, tret d'algunes escasses excepcions, com ara Kant, entre d'altres. Hostilitat que és extremament important per a tot aquest context, perquè no es tracta d'una qüestió personal: és en l'essència de la cosa mateixa, és a dir, en la qüestió política com a tal, on roman l'hostilitat.

- Vostè no vol participar de cap manera d'aquesta hostilitat ja que pensa que això seria perjudicial per al treball?

- 'Jo no vull participar de cap manera d'aquesta hostilitat', exacte! Vull contemplar la política amb uns ulls, per dir-ho així, purs de tota filosofia.

- Ho entenc, però tornem, si li plau, a la meva pregunta sobre l'emancipació. Se l'ha plantejat mai aquest problema?

- Si el problema es planteja sempre com a tal, naturalment. En realitat, encara que li sembli antiquada, sempre he pensat que hi havia determinades activitats que no convenien a les dones, que no els anaven, si puc dir-ho així. Donar ordres no li escau a una dona, i per això mateix, aquesta ha d'esforçar-se a evitar situacions com aquestes, sempre que tingui la intenció de conservar les

seves qualitats femenines. No sé si tinc raó o no. Sigui com sigui, per la meua part, més o menys inconscient o, més aviat, més o menys conscientment, m'he conformat a aquesta opinió. El problema en si no ha tingut personalment per a mi cap rellevància. En realitat he fet, senzillament, el que he tingut ganes de fer.

EL QUE ÉS ESSENCIAL ÉS COMPENDRE

- El seu treball –ja tindrem en realitat l'ocasió de tornar-hi de forma detallada- està orientat en gran part envers el coneixement de l'acció i el comportament polítics ¿Tendeixen els seus treballs a exercir una influència sobre el gran públic, o bé considera vostè que en el moment actual una acció semblant ja no és del tot possible? Això si el problema d'una audiència així no li sembla totalment secundari...

- Aquest punt també és molt complicat. Si sóc francament honesta hauria de dir que quan treballo no em preocupo en absolut per l'acció ni per l'eficàcia.

- I quan el seu treball està acabat?

- Llavors jo ja he acabat amb ell. El que és essencial per a mi és comprendre: he de comprendre. Els meus escrits manifesten de la mateixa manera aquesta comprensió: l'escriptura també forma part dels processos de comprensió.

- Així, doncs, quan vostè escriu, l'escriptura està al servei d'un coneixement més ampli.

- Sí, perquè en aquest moment, es paren i es fixen alguns punts. Suposem que tenim una memòria excel.lent de manera que retinguem efectivament tot allò en què pensem: dubto molt, perquè sé que sóc mandrosa, que hagués anotat mai alguna cosa per escrit. El que importa és el procés de pensament en si. Quan el domino, pel que fa a mi, em poso molt contenta i, quan aconseguixo de transcriure'l tot seguit d'una manera adequada mitjançant l'escriptura, trobo una satisfacció doble. Tornant a la seva pregunta sobre la influència que és possible d'exercir, hauré de dir que és –si puc permetre'm de ser irònica– una pregunta molt masculina. Els homes sempre tenen unes ganes terribles d'exercir influències, però jo això ho veig, en certa manera, des de fora. Exercir influències, jo? No, el que vull és comprendre i quan d'altres persones també comprenen, sento llavors una satisfacció comparable al sentiment que un experimenta quan es troba en un terreny familiar.

- L'escriptura, la redacció, se li dona bé?

- De vegades sí, de vegades no. Però puc dir, de manera general, que no escric mai sense haver elaborat, diguem-ne intel.lectualment, la meua matèria.

- Després d'haver-ho reflexionat amb antelació.

- Sí. Sé exactament el que vull escriure: abans d'això no escric. La major part del temps només en redacto un de manuscrit, i llavors les coses avancen relativament de pressa perquè només depenen de la velocitat amb què teclejo.

ELS ANYS DEL NAZISME

- El seu treball se centra actualment en la teoria de l'acció i el comportament polítics. Tenint en compte això, a partir de la seva correspondència amb el professor israelí Scholem, he subratllat un punt que em sembla particularment interessant. Si ara em permet que la citi, li escriu que 'en la (seua) joventut (vostè) no tenia interès per la política ni per la història'. Senyora Arendt, vostè va abandonar Alemanya l'any 1933 perquè era jueva: en aquella època tenia vint-i-sis anys ¿Hi ha algun lligam

del tipus causa-efecte entre aquests esdeveniments i la seva preocupació per la política i per la història?

- Sí, evidentment. L'any 1933 ja no era possible desinteressar-se'n. I fins i tot bastant abans ja no era possible.

- I va ser també el seu cas?

- Sí, és clar. Vaig dedicar-me a llegir atentament els diaris i em vaig crear una opinió. Tanmateix no vaig entrar a cap partit, perquè no en tenia cap necessitat. Des de 1931, estava francament convençuda que els nazis acabarien per fer-se amb el poder i jo ja havia comentat seriosament aquests problemes amb altres persones. Però només me'n vaig ocupar de forma sistemàtica, de tot això, a partir de l'emigració.

- Voldria fer-li una pregunta annexa que concerneix el que acaba de dir. Si partim de la seva convicció, des del 1931, segons la qual els nazis arribarien al poder, vostè no va intentar d'impedir-ho d'una manera activa, per exemple adherint-se a un partit, ¿considerava que això no tenia cap sentit?

- Personalment no creia que això tingués sentit. Si hagués estat així, encara que sigui molt difícil de dir-ho ara, després de tot aquell temps, potser hauria d'haver fet alguna cosa. Però no ho creia pas, que no hi havia esperança.

- Podria datar el seu compromís polític a partir d'un esdeveniment determinat?

- Li podria parlar del 27 de febrer del 1933, dia de l'incendi del Reichstag i dels segrests il·legals que es produïren durant la mateix nit. Es parlava de 'detencions preventives': ja sap vostè que en realitat la gent anava a parar als soterranis de la Gestapo o als camps de concentració. El que va començar llavors era una monstruositat i actualment s'oculta sovint amb esdeveniments posteriors. Això em va colpir immediatament. I a partir d'aquell moment me'n vaig sentir responsable. La qual cosa vol dir que vaig prendre consciència que essent espectador no n'hi havia prou. Vaig intentar actuar en més d'un camp. Però allò que de cop i volta em va fer fora d'Alemanya –si calgués parlar-ne– no ho he explicat mai, perquè no té cap importància.

- Expliqui-ho, si us plau.

- ... De tota manera tenia la intenció d'emigrar. Vaig arribar de seguida a la conclusió que els jueus no s'hi podien quedar. No tenia la intenció de voltar per Alemanya en qualitat de ciutadà de segona categoria, per dir-ho així, o de qualsevol altra manera. A més a més, pensava que les coses només podien empitjorar. Tanmateix no vaig sortir-se d'una manera tan pacífica. I he de dir que vaig sentir per això una mena de satisfacció. Em deia a mi mateixa. Al menys he fet alguna cosa! Almenys no sóc innocent del tot: ningú no m'ho podrà retreure! L'organització sionista em va donar una oportunitat. Tenia una relació amistosa molt estreta amb algunes de les personalitats en cap del moviment i sobretot amb el president d'aquella època, Kurt Blumenfeld. Però jo no era sionista i ni tan sols havien intentat d'enrolar-me. Tot i així havia rebut d'alguna manera o altra la influència del sionisme: especialment en la crítica o més exactament en l'autocrítica que els sionistes havien desenvolupat en el si del poble jueu. Em va influir i fins i tot impressionar, però políticament no tenia res a veure amb ells. Ara bé, l'any 1933, Blumenfeld i algun altre que vostè no coneix, van venir a trobar-me i em van dir: volem constituir un recull de tots els testimoniatges antisemites de classe baixa en vigor a totes les associacions, a totes les corporacions i en totes les revistes professionals possibles, en resum,

tot allò que es desconeix a l'estranger. Organitzar aquella revista suposava contribuir al que s'anomenava la 'Greuelpropaganda', és a dir, una contrapropaganda que tendia a desnaturalitzar les posicions de l'adversari fins a la difamació. Cap membre de l'organització sionista no se'n podia encarregar, evidentment, perquè si les coses es posaven malament, arrossegava amb ells l'organització amb perill de perdre's. Llavors em van preguntar: 'Vols encarregar-te'n?' i jo vaig respondre: 'És clar que sí!'. Estava molt contenta: allò m'havia semblat una idea excel·lent i, a més, tenia la impressió que era una manera d'actuar.

- Té alguna cosa a veure amb aquell treball el seu arrest?

- Sí, va ser llavors quan em van arrestar. Però vaig tenir molta sort: me'n vaig sortir, d'aquella, perquè al cap de vuit dies vaig fer amistat amb el funcionari de la policia judicial que m'havia detingut. Era un tipus excel·lent. Primerament havia estat membre de la policia criminal i després havia estat promogut a la secció política. Ell no sospitava res. ¿Per què hauria de fer-ho? Sempre em deia: 'Normalment, sols em cal observar la persona que està asseguda davant meu per saber de seguida què li passa. Però amb vostè, què es pot fer?'

- Això succeïa a Berlín?

- Sí, a Berlín. Per desgràcia vaig haver de mentir a aquest home. Jo no tenia cap dret a posar en perill l'organització. Vaig explicar-li unes mentides increïbles i ell em repetia constantment: 'Jo vaig fer que vostè entrés aquí. Jo faré que surt d'aquí. No agafi cap advocat! Els jueus no tenen diners, estalviïs els diners'. Naturalment l'havia triat entre els seus membres però jo el vaig refusar perquè aquell home tenia una expressió oberta i molt sincera. Confiava en ell i pensava que era una sort per comptes de qualsevol advocat poruc ja d'entrada.

- Vostè se'n va sortir i va poder abandonar Alemanya?

- D'aquesta, me'n vaig sortir; però vaig haver d'abandonar el país il·legalment i clandestina, perquè evidentment l'afer no s'havia resolt i continuava endavant.

EL VINCLE AMB EL JUDAISME

- En la correspondència que hem citat abans, vostè senyora Arendt, va esmentar com a supèrflua una mena d'advertència de Scholem, segons la qual vostè mai no podria oblidar el seu lligam amb el poble jueu. Vostè va escriure –i la cito una altra vegada: 'Sempre he considerat la meva judeïtat com un dels elements més reals i indiscutibles de la meva vida, i mai no vaig desitjar de canviar o negar uns fets d'aquesta mena, fins i tot en la meva infantesa'. A propòsit d'això voldria fer-li algunes preguntes. Vostè va néixer a Hanovre l'any 1906, filla d'un enginyer, i es va educar a Königsberg ¿Podria dir-me, a partir dels seus records, què podia significar per a una nena com vostè, el fet de pertànyer a una família jueva en l'Alemanya d'abans de la guerra?

- No voldria que la resposta a aquesta pregunta tingués un valor de veritat general. Però pel que respecta als meus records personals, he de dir que no va ser a casa on vaig saber que jo era jueva. La meva mare era completament irreligiosa.

- El seu pare va morir prematurament

- Sí, és cert, va morir quan jo era molt petita. Tot això podrà semblar-li una mica estrany. El meu avi era president de la municipalitat liberal i conseller municipal de Königsberg: jo era filla d'una antiga família de Königsberg. Això no obstant,

la paraula 'jueu' no va ser pronunciada mai a casa nostra mentre jo era una noieta. Vaig sentir per primer cop aquest mot a través d'algunes reflexions antisemites insinuades o proferides per alguns nens al carrer, i que ara no val la pena de mencionar aquí. A partir d'aquest moment vaig 'aclarir-me', per dir-ho així.

- Va ser un cop per vostè, això?

- No.

- ¿Va sentir que a partir d'aquest moment vostè estava d'alguna manera 'a part'?

- Sí, però això ja és una altra qüestió. No vaig rebre cap cop fort. Sols em deia: molt bé, és així i prou. I pel que fa al fet de si em sentia 'a part', he de dir que sí, evidentment. Però en l'actualitat ja no té cap sentit donar-hi tantes voltes.

- Com se l'afigurava vostè aquesta particularitat?

- Penso que objectivament això està molt lligat al fet mateix de ser jueva. Quan era petita –o potser una mica més gran- sabia, per exemple, que tenia l'aspecte de jueva, és a dir, que tenia un físic diferent dels altres. N'era totalment conscient d'això. Tanmateix no significava, en absolut, un estat d'inferioritat: era així i s'ha acabat. A més a més, la meva mare, o diguem més aviat la meva família, era d'alguna manera un xic marginal. La particularitat dels de casa meva es manifestava de la mateixa manera davant els nens jueus, davant els altres nens de la família, de manera que era extremament difícil d'entendre en què consistia, per a una nena com jo.

- M'agradaria que comencés a explicar-nos el que ha anomenat 'caràcter particular de casa meva'. Deia abans que la seva mare mai no havia sentit la necessitat d'aclarir-los que pertanyien al judaisme, fins al punt que vostè se'n va assabentar al carrer ¿Potser havia perdut la seva mare aquella consciència de ser jueva que vostè reivindicava en la seva carta a Scholem? No significava res per a ella? ¿Hi havia hagut una assimilació efectiva o bé la seva mare creia il·lusòriament que ho havia assimilat a la perfecció?

- La meva mare no tenia gaire disposició per a la teoria. No crec que tingués unes idees particulars. Havia participat en el moviment socialdemòcrata, en el cercle dels 'Sozialistchen Monatshefte'; el meu pare també, però sobretot la mare. El problema no va tenir cap rellevància especial per a la meva mare. Ella era evidentment jueva i no se li hauria acudit mai de batejar-me. Suposo que m'hauria donat un parell de bufetades si mai hagués descobert que jo renegava del judaisme. Però això no va passar en cap moment i no va causar cap tipus de problema. El problema com a tal va tenir una rellevància molt més especial per a mi a partir dels anys vint –quan era jove- que per a la meva mare. I per a ella, un cop jo ja era adulta, la qüestió va adquirir en la seva existència una rellevància molt més capital que anteriorment. Però això depenia de les circumstàncies externes. Per exemple, no crec que jo m'hagi considerat mai alemanya –en el sentit de pertànyer a un poble i no a un Estat, si puc permetre'm aquesta distinció. Ara recordo haver mantingut una sèrie de discussions sobre aquest tema, al voltant dels anys trenta amb Jaspers, per exemple. Ell em deia: 'Per descomptat que és alemanya, vostè'. I jo li replicava: 'doncs no, i es veu clarament'. Però això no va significar res per a mi. No vaig sentir-ho mai com una inferioritat. No era el cas, a més a més. I tornant a la particularitat dels de casa meva, sàpiga que tots els nens jueus van trobar-se de cara amb l'antisemitisme, que va enverinar l'ànim de nombrosos infants,

encara que a casa nostra la diferència consistia en què la meva mare adoptava sempre aquest punt de vista: no hem d'abaixar el cap! Ens hem de defensar! Si alguna vegada els meus professors havien fet alguna reflexió antisemita –la major part de les vegades sense relació amb mi, sinó dirigida més aviat a d'altres alumnes jueves, les alumnes jueves orientals-, jo havia rebut l'ordre d'aixecar-me immediatament, de sortir de la classe i de tornar a casa per fer una ressenya precisa del que havia passat. Llavors la meva mare escrivia una de les seves nombroses cartes certificades. I pel que respecta a mi, l'assumpte s'acabava aquí: tenia un dia de festa i allò era formidable. Però es tractava sobretot, d' al.lusions fetes per nens i això no ho podia explicar a casa meva: no valia la pena. Un pot defensar-se tot sol contra un nen. Per això aquest tipus de coses mai no van suposar cap problema per a mi. Hi havia a casa nostra unes regles de conducta que em permetien de conservar, per dir-ho així, la dignitat i d'estar absolutament protegida.

ELS ESTUDIS, ELS INTERESSOS INTEL.LECTUALS

- Vostè va estudiar successivament a Marbourg, Heidelberg i Fribourg, amb els professors Heidegger, Bultmann i Jaspers. Va estudiar principalment filosofia, però també teologia i grec. Què és el que li va fer escollir aquests estudis?

- Fins i tot m'ho he preguntat mil vegades jo mateixa, i no crec que pugui donar una resposta: la filosofia s'imposava. Des que tenia catorze anys.

- Per què?

- Doncs bé, perquè havia llegit Kant. I ara em preguntarà vostès: i per què va llegir Kant? Doncs sí, per a mi, la cosa anava així: o estudio filosofia o estic perduda! No vull dir que no estimés pas la vida; però tenint en compte la necessitat de la qual parlava ara fa una estona, havia de 'comprendre'.

- Ho entenc.

- Aquesta necessitat de comprendre se'm va manifestar de seguida. Sap?, hi havia molts llibres a casa meva i només calia treure'ls de la biblioteca.

- Deixant de banda Kant, ¿van haver-hi altres lectures de les quals conservi un record especial?

- Sí, en primer lloc la 'Filosofia de les visions del món' de Jaspers, que es va editar l'any 1920, si no recordo malament. Jo tenia llavors catorze anys. I de seguida vaig llegir Kierkegaard; per això vaig associar aquestes dues coses.

- Així, doncs, va ser llavors quan va aparèixer la teologia?

- Sí. Aquesta associació es va produir de tal manera que les dues matèries estaven aparellades per a mi. Només em plantejava una pregunta: ¿com es pot fer teologia essent jueva, com posar-s'hi? No en tenia ni la més petita idea! Eren llavors unes preguntes molt serioses per a mi, les quals s'ablanirien més endavant. Pel que fa al grec, va ser una altra cosa. Sempre m'ha agradat molt la poesia grega i la poesia ha tingut una importància capital en la meva vida. Per això vaig escollir el grec i, a més a més, perquè era per a mi una de les coses més còmodes, ja que el llegia relativament bé.

- La felicito!

- No, i ara! No exageri!

- Va fer prova dels dons intel.lectuals molt aviat, senyora Arendt; ¿i això no la va allunyar, fins i tot dolorosament, tant a l'escola primària com a la secundària, del seu entorn i de les maneres de ser més comunes?

- Hauria estat així si n'hagués pres consciència; en canvi, jo tenia la impressió de ser com tothom.
- **Quan va prendre consciència de l'error?**
- Bastant tard. No li ho diré, em fa vergonya. Jo era increïblement modesta. Això formava part de l'educació que havia rebut a casa meva. Mai no es parlava dels meus èxits, ni es comentaven mai les meves notes: gairebé se n'oblidaven. En qualsevol cas, jo no era conscient del problema. De vegades creia que era una singularitat.
- **Una singularitat que considerava un fet seu, normal.**
- Sí, exclusivament, però això no tenia res a veure amb els meus dons. Mai no vaig associar aquest aspecte amb el fet de ser superdotada.
- **¿Va ocasionar això quan era jove un menyspreu per part dels altres?**
- Sí, efectivament. I molt aviat. Vaig patir aquest menyspreu moltes vegades, sobretot quan se'm pretextava que no s'havia de fer això, que no tenia el dret de fer allò, etcètera.

DESPRÉS D'ALEMANYA

- **Quan va abandonar Alemanya l'any 1933, va anar a París on va treballar en una organització que s'ocupava de portar a Palestina nens jueus. Pot dir dos mots sobre això?**
- Aquella organització traslladava nens jueus i adolescents de tretze a disset anys d'Alemanya a Palestina i els ficava en els kibboutz. Aquesta és la causa per la qual conec relativament bé aquests centres.
- **Ja des que van començar?**
- Des que van començar. Sentia llavors un profund respecte envers aquests centres. Els nens hi rebien una formació professional combinada amb una readaptació escolar. Fins i tot vaig aconseguir fer entrar, trampejant, en una o dues ocasions, nens polonesos. Aquesta era la norma del meu treball: era un treball social, educatiu. Havien instal·lat grans campaments per tot el país, on es preparaven els nens i on se'ls donava classe, on aprenien a treballar la terra o on havien de créixer per damunt de tot. Havíem de vestir-los de cap a peus, fer-los el menjar, procurar-los documents, negociar amb els pares i, sobretot, trobar diners. Aquesta era la tasca que més m'incumbia a mi. Vaig treballar en col·laboració amb algunes franceses. Aquestes eren més o menys les meves activitats. Pel que fa a la decisió d'assumir el treball, en termes generals... però vol que li parli d'això?
- **Sí, sí, li ho prego.**
- Miri, jo acabava de sortir d'una activitat exclusivament universitària i, en contrapartida, l'any 1933 em va causar una impressió profunda: primerament positiva i després negativa –ara que, potser hauria de dir primerament negativa i després positiva. Actualment s'acostuma a creure que el cop rebut pels jueus l'any 1933 s'explica amb l'arribada de Hitler al poder. Però, pel que respecta a mi, a la gent de la meva generació, puc afirmar que és un error ben estrany. Naturalment, allò era molt preocupant. Però era una qüestió política, no personal. Valga'm Déu; nosaltres no necessitàvem que Hitler arribés al poder per saber que els nazis eren els nostres enemics! Era tan evident, des de feia almenys quatre anys, per a qualsevol individu que estigués bé del cap! Sabíem també que una gran part del poble alemany els seguia les passes, Per això no podríem parlar de sorpresa, com si fos un cop mortal, l'any 1933.
- **Vol dir, llavors, que el cop rebut el 1933 estava produït pel fet que els**

esdeveniments polítics havien agafat un caire personal?

- No només per això. O més aviat sí, en un cert sentit. En primer lloc, el que era generalment d'ordre polític va esdevenir un destí personal, en la mesura que hom abandonava el país. Però en segon lloc, vostè ja sap el que és que el posin a un a ratlla. I això significava que els amics també s'alineaven! El problema, el problema personal, no era, doncs, el que feien els nostres enemics, sinó el que feien els nostres amics. El que es va produir per aquella època, amb aquella plaga d'uniformització, que d'altra banda va ser prou espontània i que no era en absolut el resultat del terror, va ser que es va formar un buit immens al nostre voltant.

Jo vivia en un medi d'intel.lectuals, però també coneixia altra gent i m'adonava perfectament que seguir el moviment era, com si diguéssim, la norma entre els intel.lectuals, mentre que no ho era pas en els altres medis. I jo no ho he oblidat mai, això. Vaig marxar d'Alemanya obsessionada amb aquest pensament, naturalment, un xic exagerat: mai més!, no em preocuparan les històries dels intel.lectuals: ja no vull cap mena de tracte amb aquesta gent. Per descomptat, pensava que si els jueus alemanys i els intel.lectuals jueus alemanys s'haguessin trobat en una altra situació que aquella en què es trobaven realment, s'haurien comportat d'una manera radicalment distinta. Però no era exactament aquella la meva opinió: la meva opinió era que allò formava part d'aquella tasca, la de la intel.lectualitat. Estic parlant en passat –avui dia sé molt millor a què he d'atenir-me.

- Precisament anava a preguntar-li si encara era aquesta la seva opinió.

- Sí, però no amb tanta convicció; estic convençuda que hi ha coses a la natura que ens fan opinar i tenir idees sobre tot. Miri, mai no van retreure a cap home el fet de seguir el moviment perquè tingués una dona i uns fills a mantenir. I el pitjor va ser que alguns hi creien realment! Per poc temps, és clar, la major part per molt poc temps. Vull dir amb això que els intel.lectuals alemanys tenien també les seves teories sobre Hitler. I eren unes teories summament interessants! Unes teories fantàstiques, apassionants, sofisticades i que ni de bon tros tocaven de peus a terra, que sobrepassaven llargament el nivell de les divagacions habituals! Jo ho trobava grotesc. Els intel.lectuals van caure en la trampa de les seves pròpies construccions: és això el que va succeir de debò i que jo no vaig copsar del tot en aquella època.

- I sens dubte ¿ha de ser aquesta la raó per la qual vostè considerava important el fet de deslligar-se d'aquests cercles i acomiadar-se'n radicalment per emprendre una tasca de tipus pràctic?

- Exacte. I l'aspecte positiu de la cosa en si era el següent: jo havia arribat a tenir una convicció, que formulava habitualment en aquella època amb una frase que encara recordo avui dia: 'Quan se'ns ataca en qualitat de jueu, cal defensar-se'n com a jueu'. No com a alemany, ciutadà del món o fins i tot en nom dels drets de l'home, etc, sinó: ¿què puc fer molt concretament en la meua qualitat de jueu'? Això es va afegir en segon lloc a una intenció molt ferma de passar a l'acció per primera vegada. I es tractava, per descomptat, de fer-ho en el si del sionisme, l'únic moviment que estava preparat. Amb això vull dir que no hauria tingut cap sentit d'enrolar-se amb aquells que estaven a punt d'incorporar-s'hi i, de fet, mai no vaig tenir res a veure amb ells. Jo ja m'havia ocupat amb anterioritat del problema jueu: quan vaig abandonar Alemanya, ja havia acabat el treball sobre RAHEL VARNHAGEN, on la qüestió jueva jugava un paper rellevant. Per aquella època, jo ho formulava tot amb els mots 'vull

comprendre'. No eren els meus problemes jueus els que debatia en aquell treball, sinó, d'una manera oberta, la pertinença al judaisme, que havia esdevingut el meu problema i que aquest meu problema era d'ordre polític. Purament polític! Volia abocar-me plenament a un treball pràctic i volia dedicar-me en exclusiva al treball jueu i va ser amb aquest propòsit que vaig encaminar-me cap a França.

- On es va quedar fins al 1940.

- Sí.

- Seguidament, es va traslladar als Estats Units durant la Segona Guerra Mundial, on és actualment professora de teoria política i no de filosofia...

EUROPA / ESTATS UNITS

- Gràcies!

- ... a Xicago; vostè viu a Nova York. El seu marit, amb qui es va casa el 1940, també és professor de filosofia a Amèrica. En realitat, la província acadèmica, de la qual ara torna a dependre, després de la desil·lusió del 1933, és internacional. Tanmateix m'agradaria preguntar-li si l'Alemanya pre-hitleriana, que mai més no tornarà a existir, la troba a faltar. Quan ve vostè a Europa, ¿és conscient d'allò que resta i, correlativament, d'allò que s'ha perdut irremeiablement?

- L'Europa pre-hitleriana? No puc dir que no en senti pas, de nostalgia. Allò que en resta? La llengua.

- I té molta importància per a vostè?

- Una importància enorme. Sempre m'he resistit, d'una manera conscient, a perdre la meua llengua materna. Sempre he mantingut una certa distància amb el francès, que abans parlava molt bé, i l'anglès que ara escric.

- És precisament el que li volia preguntar: si en l'actualitat vostè escriu en anglès.

- Escric en anglès però sempre guardant una certa distància. Hi ha una diferència increïble entre la llengua materna i qualsevol altra llengua. Per a mi, aquesta distinció es resumeix d'una manera molt simple: em sé de memòria en alemany un nombre elevat de poemes alemanys que estan més o menys presents en el fons de la meua memòria, dins del meu cap, 'in the back of my mind', i és totalment impossible de reproduir això en una altra llengua! En alemany, em permeto coses que mai no em permetria en anglès. Bé, també me les permeto en anglès perquè he adquirit un bon domini de l'idioma, però d'una manera general, guardant les distàncies. La llengua alemanya és, en qualsevol cas, l'essencial del que ha restat en mi i que jo he conservat amb tota consciència.

- Fins i tot en l'època més difícil?

- En tot moment. Jo em deia: què es pot fer?, no és pas la llengua alemanya la que s'ha tornat boja! En segon lloc, res no pot substituir la llengua materna. Es pot oblidar la llengua materna, és veritat. Conec algun cas de gent que ha estat a prop meu i aquestes persones arriben a parlar millor que jo les llengües estrangeres. Jo tinc, des de sempre, un accent molt marcat i el que em passa és que no m'expresso d'una manera idiomàtica. En canvi, ells són capaços de fer-ho; però llavors es converteix en una llengua plena de llocs comuns i expressions fixes perquè la productivitat que es manifesta en la llengua pròpia s'ha desarrelat a mesura que s'anava oblidant.

- ¿Eren aquests casos d'oblit de la llengua materna segons la seva opinió la

conseqüència immediata d'un rebuig?

AUSCHWITZ

- Si, molt sovint. I això ho vaig experimentar de prop amb algunes persones, i d'una manera esfereïdora. Miri, allò que va ser vertaderament decisiu no va ser l'any 1933 sinó el dia que vam sentir parlar d'Auschwitz.

- **Quan va ser això?**

- Va ser el 1943. Primerament no ens ho crèiem, encara que el meu marit i jo estàvem convençuts que aquells assassins eren capaços de tot. Però allò no ens ho vam creure, i en part perquè allò anava en contra de tota necessitat i de tota necessitat militar. El meu marit, que havia estat historiador militar i que entenia sobre la matèria, va dir-me: no facis cas d'aquests xafardeigs, no poden arribar a aquests extrems! I malgrat tot ens ho vam haver de creure sis mesos més tard, quan vam tenir-ne proves. Va ser aquest, l'autèntic cop. Abans d'això ens déiem: doncs bé, sí, tenim enemics. Era normal. Per què un poble no havia de tenir-ne d'enemics? Però no va ser només això. Va ser com si un abisme s'obris davant nostre, perquè havíem cregut que tot hauria pogut arreglar-se d'una manera o d'una altra, com sempre pot passar en política. Però aquesta vegada, no. Allò no hauria d'haver succeït mai de la vida. I amb això no estic parlant només del nombre de víctimes: estic parlant de la fabricació sistemàtica de cadàvers, etc....

No cal que m'estengui massa sobre aquest tema. Auschwitz no hauria hagut de produir-se. Va passar alguna cosa que encara no hem entès. Deixant de banda tot això, he de dir que la vida se'ns feia difícil de vegades: erem pobres i estàvem acorralats; havíem de fugir, de viure d'expedients, etc. Així estaven les coses. Però érem joves, i jo fins i tot vaig arribar a trobar-hi una mena de plaer, he de confessar-ho. Però Auschwitz... Era una altra cosa. La resta era possible portar-la a terme personalment.

- **M'agradaria que em digués, senyora Arendt, en quin sentit va evolucionar a partir de 1945 la seva valoració crítica sobre l'Alemanya de la postguerra, on va tornar més d'un cop i on es van editar les seves obres més importants.**

- Vaig tornar a Alemanya per primer cop l'any 1949. En aquella època, tenia una missió encarregada per una organització jueva per a la salvaguarda del patrimoni cultural jueu, compost essencialment de llibres. Vaig tornar de bon grat. Des del 1945, havia adoptat la postura següent: allò que va passar l'any 1933 –comparat amb el que va passar després– no tenia cap mena d'importància. Sens dubte, la infidelitat dels amics, per emprar un eufemisme...

- **Que va haver de sofrir personalment...**

- És clar. Però miri, quan un d'ells va esdevenir un autèntic nazi i va escriure sobre això un article, em va importar molt poc que em fos infidel personalment. De tota manera, jo no li he parlat a la cara mai més. Aquell tipus ja ni calia que es presentés a casa meua: des d'aquell moment la porta li estava barrada. Estava clar. I malgrat tot, no era qüestió de cap assassinat. Eren tan sols gent que, com dic ara, van caure en la seva pròpia trampa. El que va passar després, ells tampoc no ho havien volgut. Per això vaig suposar que havia de tenir algun fons, aquell abisme. I era aquest mateix cas, en d'altres qüestions personals. Vaig comentar-ho amb algú i no vaig ser ni amistosa ni educada; vaig dir el que penso. Però d'alguna manera, les coses van arreglar-se amb una multitud de gent, amb aquells que només van fer alguna cosa

ocasionalment, durant alguns mesos, o en el pitjor dels casos, durant un o dos anys, gent que ni va matar ni denunciar. Eren gent que, com deia abans, s'havia construït la seva 'teoria sobre Hitler en un moment determinat'. Però la impressió de conjunt més forta quan un tornava a Alemanya –abstracció feta a partir del 'reconeixement' que en les tragèdies gregues sempre constitueix el punt culminant de l'acció– era la d'un cop terrible. A la qual cosa s'afegia el fet de sentir parlar l'alemany al carrer, que vaig agrair profundament.

- ¿Aquests són els seus sentiments quan va tornar a Alemanya l'any 1949?

- Sí, una cosa per l'estil. I avui en què les coses tornen a anar, tot s'ha de dir, pel bon camí, les distàncies s'han fet més grans que abans, en l'època d'aquell cop terrible.

- Així, doncs, ¿creu vostè que les coses van anar massa de pressa després, en aquest país?

- Si i a vegades les coses van agafar un aire que no aprovo en absolut, del qual em sento, però, responsable. Ho estic observant des de fora, m'entén? I això vol dir que ara encara em sento menys implicada que abans. Potser tot depèn de l'època. Ja sap vostè que quinze anys no passen en va.

- Així, doncs, la seva indiferència augmenta amb el temps?

- Més aviat seria una distanciació. Indiferència és massa fort. Sí, distanciació, això mateix.

EL PROCÉS D'EICHMANN

- El seu llibre sobre el procés d'Eichmann a Jerusalem va ser editat a Alemanya aquesta primavera. D'ençà que va ser editat a Amèrica, aquest treball va ser objecte de discussions violentes. El sector jueu en particular va posar moltes objeccions contra aquest llibre, algunes de les quals vostè considera com a menyspreus per una banda i campanya política manipulada per una altra. El que va causar l'escàndol va ser sobretot l'aspecte que vostè em comentava, és a dir el fet de saber en quina mesura els jueus suportaven d'una manera passiva l'assassinat col·lectiu alemany o, en tot cas, el quina mesura la col·laboració d'alguns Consells jueus –el Consell dels Ancians– va esdevenir quasi una mena de còmplice. Sigui com sigui, per conèixer mínimament la personalitat de Hanna Arendt, crec que és convenient de fer-li algunes preguntes relatives al llibre sobre Eichmann. Començaré per aquesta: ¿li ha arribat a ferir el retret que li han fet arreu segons el qual el seu llibre està absolutament desproveït de tot amor envers el poble jueu?

- Abans voldria precisar-li, amb tota franquesa, que vostè mateix és víctima aquí d'aquesta campanya política! En el llibre no hi ha cap passatge on jo reprotxi al poble jueu la seva manca de resistència. Va ser un altre home qui ho va fer, el fiscal israelí Haussner, durant el procés contra Eichmann. Jo mateixa vaig titllar les preguntes que va fer als testimonis de Jerusalem en aquest sentit d'absurdes i cruels.

- Sí, he llegit el seu llibre i sé tot això. Ara bé alguns dels retrets que li fan es basen en el 'to' amb què estan escrits nombrosos passatges.

- Això és una altra cosa! I en aquest aspecte, no li puc donar una resposta qualsevol. Si algú creu que sobre aquest tema només es pot escriure d'una manera patètica. Miri bé, hi ha gent el fet que considera negatiu el fet que ara jo me'n pugui riure i en certa manera els entenc. Efectivament, jo creia que Eichmann era un pallasso: vaig llegir l'interrogatori que li va fer la policia, unes

3600 pàgines, detalladament, i no li podria dir quantes vegades vaig riure i vaig esclatar en riallades! Van ser reaccions que la gent va malinterpretar. I en aquest aspecte, jo no puc fer-hi res. Però si sé una cosa: que fins i tot hauria rigut segurament tres segons abans de la meva mort. És això el que vostè vol dir amb el to. El to és evidentment molt irònic. Exactament. El to, en aquest cas, és del tot indissociable amb la persona. Pel que fa al retret d'haver acusat el poble jueu, he de respondre que no és més que una propaganda mentidera i falsa i prou. Però pel que respecta al to, és una objecció contra la meua persona i aquí ja no hi puc fer res.

- Està disposada a assumir-ho?

- Oh i tant, amb molt de gust! ¿Què s'hi pot fer de totes maneres? No puc anar dient a la gent: mireu, no m'heu entès, aquesta és la veritat sobre els meus estats d'ànim! Seria ridícul!

- Sense sortir del tema, voldria llegir-vos un testimoniatge que vostè mateixa va fer, i que diu: 'En tota la meua vida no he estimat mai cap poble o col·lectivitat qualsevol, sigui els alemanys, els francesos o els americans, ni tan sols la classe obrera o una altra qualsevol. De fet, només estimo els meus amics i sóc absolutament incapaç de tenir qualsevol altra forma d'amor. I, tot i que sigui jueva, és abans que res aquest amor dels jueus el que em semblaria més dubtós.

Puc fer-li la pregunta següent? L'home en tant que ser que té una acció política, no necessita un lligam a un grup, un lligam que sigui tal que fins i tot pugui rebre, fins a cert punt, el nom d'amor. ¿No creu que la seva actitud podria ser políticament estèril?

- No. I fins i tot m'atreveria a dir que és l'altra, l'actitud políticament estèril. Pertànyer a un grup és d'entrada una cosa natural: un pertany sempre a un grup qualsevol ja des del naixement. Però pertànyer a un grup en un altre sentit, el que vostè ha donat a entendre, és a dir organitzar-se, és una altra cosa. Aquesta organització es realitza sempre en el si d'un lligam amb el món. És a dir que allò que uneix els qui s'organitzen d'aquesta manera és el que comunament s'anomena interessos. La relació directa i personal on es pot parlar d'amor existeix naturalment i de la manera més intensa, però en l'amor efectiu i, també en un cert sentit, en l'amistat, en la qual la persona és abordada directament i independentment de la relació amb el món. És així com els individus que pertanyen a organitzacions diferents poden mantenir relacions personals d'amistat. Ara bé, si confonem les coses, o millor dit, dit si posem l'amor en evidència (com si poséssim les cartes damunt la taula, per utilitzar una expressió una mica vulgar), considero llavors que és un desastre.

- Penseu llavors que l'amistat és apolítica?

- Apolítica i acòsmica [Weltlos] i crec que en aquest aspecte és una desgràcia enorme. Tanmateix accepto que el poble jueu sigui un exemple típic de formació popular acòsmica que subsisteix des de fa mil·lenis.

- ¿'Cosmos', 'món', signifiquen en la seva terminologia l'espai de la política?

- Efectivament.

- I en conseqüència, el poble jueu era un poble apolític?

- Jo tampoc no arribaria a aquesta conclusió tan dràstica perquè les comunitats també eren polítiques fins a un cert punt. La religió jueva era una religió nacional. Però el concepte de política només era vàlid amb grans restriccions. Aquesta pèrdua del món que el jueu ha sofert en la dispersió i que ha engendrat, com tots els pobles pàries, un fervor molt particular entre els seus

membres, és el que ha estat modificat en el moment de la fundació de l'Estat d'Israel.

- ¿S'ha perdut potser alguna cosa amb tot això que vostè lamenti?

- Sí. La llibertat es paga cara. La humanitat jueva específica, sota el signe de la pèrdua de món, era una cosa molt bella. Vostè és massa jove per haver conegut tot això. Era una cosa molt maca poder estar-fora-de-tot-lligam-social, així com l'absència total de prejudicis que jo vaig trobar al costat de la meva mare, que ho practicava de la mateixa manera enfront de la societat jueva. Naturalment, tot això ha rebut prejudicis extremament greus. Una vegada ho vaig dir en el meu DISCURS SOBRE LESSING...

- A Hamburg, l'any 1959...

- Sí, exacte... doncs vaig dir: 'Aquesta humanitat no sobreviu al dia de l'alliberament, no sobreviu ni cinc minuts a la llibertat'. És precisament això el que va passar amb nosaltres.

- No li agradaria tornar enrere?

- No. Jo ja sé que s'ha de pagar un preu per la llibertat; però amb això no vull dir que jo el pagui de bon grat.

- Senyora Arendt, se sent obligada, mercès a un coneixement adquirit a través de l'especulació filosòfico-política i a l'anàlisi sociològica, a dir-ho tot públicament? ¿O bé creu vostè que existeixen raons suficients per amagar una veritat reconeguda?

- És un problema molt greu.

- Pel que fa a la legitimitat, vostè deixa obert el debat, naturalment.

- Sí, exacte. Té raó. El que és legítim o no encara es pot qüestionar. Per 'legítim', jo entenc probablement una cosa ben diferent a les organitzacions jueves. Però suposem, doncs, per una vegada que haguessin estat en joc interessos efectius que jo hagués pogut reconèixer igualment.

- ¿És, doncs, permès el fet de callar una veritat reconeguda?

- Podria haver-ho fet jo? De tota manera, el que sí és segur és que ho hauria escrit. Miri, no sé qui va preguntar-me: ¿si vostè hagués pogut preveure això o allò, no hauria escrit el llibre sobre Eichmann d'una altra manera? I jo li vaig respondre: No. hauria estat llavors en el dilema d'escriure o no escriure. Un pot callar.

- Sí

TROBAR LA HISTÒRIA

- No sempre estem obligats a parlar. I, a això, hem d'afegir-hi un darrer punt per arribar a la qüestió, batejada al segle XVIII, de les 'veritats de fet' No es tracta ni més ni menys que de veritats de fet. No es tracta d'opinions. Ara bé, les ciències històriques són, a les universitats, els guardians d'aquestes veritats de fet.

- I no sempre han estat exemplars.

- No, acostumen a canviar de jaqueta i a deixar-se receptar la veritat per l'Estat. Van explicar-me que un historiador, autor d'una obra sobre els orígens de la Primera Guerra Mundial, va dir: 'no permetré que m'embrutin el record d'aquest període tan exaltant!'. Vet aquí un home que ni tan sols no sap qui és.. però no és això el més interessant. De facto, és tanmateix un guardià de la veritat històrica, de la veritat de fet. La importància d'aquests guardians se'ns ha manifestat per exemple, amb la història escrita a la manera del bolxevisme, és a dir, allí on la història va ser reescrita cada cinc anys i on els fets com

l'existència d'un tal Troski són del tot desconeguts. ¿Pretenem arribar fins aquí? ¿Tenen interessos especials els governs?

- Sí, és clar. Però en tenen el dret?

- Si en tenen el dret? Ells fan veure que ni tan sols creuen que el tenen, si no, segurament no tolerarien les universitats. Així, doncs, fins i tot els Estats tenen interessos amb la veritat. I no només em refereixo als secrets militars, això és un altre assumpte, aquestes històries fa vint anys que estan antiquades: ¿per què no hauríem de dir, doncs, la veritat?

- Potser perquè amb vint anys no n'hi ha prou?

- Això és el que diu molta gent, i d'altres diuen que al cap de vint anys ja no es pot desenterrar la veritat. Tot això vol dir que en cada cas l'interès consisteix simplement a disculpar-se. I aquest no és un interès legítim.

- Així, en cas de dubte, vostè donaria avantatge a la veritat?

- Jo el donaria a la imparcialitat que va sorgir en el món quan Homer...

- Fins i tot per als vençuts...

- Exacte! 'Si les veus del cant callen per a l'home vençut, llavors deixa'm per a Hèctor', oi? Després va venir Heròdot el qual va dir: 'Els grans fets dels grecs i dels bàrbars'. De tot aquest esperit prové tota la ciència, tant la ciència moderna com la ciència històrica. Si no som capaços de trobar aquesta imparcialitat, perquè pretenem estimar el nostre propi poble fins al límit d'adular-lo permanentment, llavors no podem fer-hi res. Jo crec que el patriotisme no és això, precisament.

LA PÈRDUA DEL SENTIT COMÚ

- En una de les seves obres més importants –VITA ACTIVA– vostè, senyora Arendt arriba a la conclusió que l'època moderna ha destronat el sentit públic, és a dir, el sentit de la primacia del polític. Descriu vostè, com a fenòmens socials moderns el desarrelament i l'abandó propis de les masses i el triomf d'un tipus humà que només troba la seva satisfacció en el procés de treball i de consum. A propòsit d'això tinc dues preguntes per fer-li. Primerament: ¿en quina mesura un coneixement filosòfic d'aquesta mena és tributari d'experiències personals susceptibles de posar en pràctica els processos de pensament?

- Jo no crec que pugui haver-hi algun procés de pensament que no sigui el resultat d'una experiència personal. Tot pensament és un 'repensament': es pensa després de la cosa. No creu? Jo visc en el món modern i, evidentment, és en aquest món modern on jo he tingut les meves experiències, Això ja ho han comentat d'altres molt bé. Miri bé, l'actitud que consisteix a limitar-se a treballar i a consumir és molt important perquè defineix els contorns d'un nou acosmisme: saber quina és la faç del món ja no interessa segons qui.

- 'Món' sempre ha de ser considerat com l'espai on neix el polític?

- 'Món' ha de ser entès encara d'una manera més àmplia que l'espai en què les coses esdevenen públiques: és l'espai en què visc i que ha de presentar una cara decent. Espai en l'interior del qual apareix naturalment l'art, espai en el qual apareix tot el que és possible. Recordi que Kennedy va intentar d'ampliar d'una forma totalment decisiva l'espai del domini públic quan va invitar a la Casa Blanca els poetes i d'altres 'perduts'. Així, doncs, tot allò podia formar part d'aquest espai. Tanmateix, en el treball i el consum, l'home remet efectivament a si mateix.

- Al seu aspecte biològic?

- Al biològic i a ell mateix. I aquí és on descobrim el lligam amb l'abandó. Neix en el procés de treball un abandó particular. No puc estendre'm més en aquest punt perquè això significaria haver d'anar massa lluny. Diguem, però, que aquest abandó s'ha convertit en un reflex de si mateix en el qual el consum ha substituït d'alguna manera totes les activitats particulars importants.

- Una segona pregunta, que té molt a veure amb la primera; en la VITA ACTIVA vostè arriba a la conclusió que les 'veritables experiències que se centren en el món' –és a dir, els judicis i les experiències del més alt nivell polític– 'obliden cada vegada més l'horitzó d'experiències de l'existència humana mitjana'. Vostè diu que actualment l'acció està reservada a uns quants. ¿Què significa això en la pràctica política, senyora Arendt? En quina mesura una forma d'Estat que depèn, com a mínim teòricament, de la distribució de la responsabilitat entre tots els ciutadans, no seria en aquestes condicions, una ficció pura i absoluta?

- Tornem a aquest punt, si no li sap greu. Primerament cal dir que aquesta incapacitat d'orientar-se efectivament d'una manera adequada no és exclusiva i pròpia de la gran massa sinó el destí de totes les altres capes de la societat, fins i tot el mateix home d'Estat! L'home d'Estat està rodejat, encerclat, per un exèrcit d'expert. I seria interessant preguntar-se aquí qui governa, si l'home d'Estat o els seus experts.

Encara que la la decisió l'hagi de prendre l'home d'Estat. Ara bé, no la pot prendre de manera adequada: no pot saber-ho tot. Ha de prendre la decisió en funció de l'opinió dels experts i, certament, en funció d'experts que per principi han de contradir-se tots. NO és així? Tot home d'Estat raonable es fa aconsellar per experts oposats, perquè ha de considerar les qüestions des de tots els punts de vista. Enmig d'això, ha d'arribar a crear-se una opinió i aquesta opinió és un fenomen altament misteriós, en el qual s'expressa l'esperit públic. Ara, pel que representa a la massa de la gent, jo diria que allí on la gent està unida, sigui quina sigui la seva posició social, es formen uns interessos públics.

- I això des de sempre.

- I es forma el domini públic. A Amèrica, on aquestes unions espontànies – aquelles associacions de què parlava Tocqueville– existeixen des de sempre –i es desfan amb la mateixa rapidesa, tot s'ha de dir– podem veure-ho d'una manera molt clara. Qualsevol interès públic concerneix un grup determinat d'individus, ja es tracti de relacions senzillament domèstiques a escala de barri, o de ciutat, o bé d'algun altre grup, sigui quina sigui la seva constitució. Més tard, aquestes persones es troben i s'ajunten per ocupar-se públicament dels seus afers, perquè tenen totes una opinió de conjunt. Això vol dir que sigui quin sigui el punt que toca la seva pregunta, només té valor pel que fa a les decisions més importants preses al més alt nivell. I en aquest punt, cregui'm, la diferència entre l'home d'Estat i l'home del carrer no és, en principi, tan gran.

EL RISC DE LA VIDA PÚBLICA

- Senyora Arendt, els lligams que la uneixen a Karl Jaspers, que va ser antany el seu professor, són, d'alguna manera, els de dos interlocutors que mantenen un diàleg ininterromput. ¿On es pot trobar, segons vostè, la influència considerable que el professor Jaspers ha exercit en vostè?

- En el fet que allí on es troba Jaspers i agafa la paraula, tot s'aclareix. Posseeix una franquesa, una confiança, un propòsit sense concessions que jo

mai no he trobat en ningú altre. Això ja em va impressionar d'ell quan jo era jove. A més a més, ell sempre sap aliar a la raó un concepte de la llibertat que, quan jo vaig arribar a Heidelberg, m'era totalment aliè. I tanmateix jo ni sabia que havia llegit Kant. Vaig trobar, per dir-ho així, aquesta raó en l'acció. I si se'm permet de dir-ho així –jo vaig créixer sense pare– això em va edificar. No vull fer-lo responsable del que he estat, no, evidentment! Però si algun home m'ha fet arribar a la raó ha estat ell. I aquest diàleg és naturalment molt difícil avui. Va ser realment l'experiència més forta que vaig tenir durant la postguerra. Tant de bo pugui existir un diàleg així! Que es pugui parlar d'aquella manera!

- Permeti'm una darrera pregunta: en un discurs d'homenatge a Jaspers, vostè va dir: 'No s'adquireix mai la humanitat en la solitud; i tampoc no es troba mai en una obra lligada al públic. Només podrà arribar-hi aquell que s'exposa en la seva vida i en la seva persona als riscos de la vida pública'. ¿En què consisteix aquest 'risc de la vida pública' –vet aquí una altra referència a Jaspers– per a Hannah Arendt?

- El risc de la vida pública em sembla evident. Ens exposem a la llum de la vida pública i això, certament, com a persones. Si considero de la mateixa que no es pot aparèixer i actuar en la vida pública amb un reflex de si mateix, sé, en canvi, que en qualsevol acció la persona s'expressa d'una manera que no existeix en cap altra activitat. En aquest sentit, la paraula és també una forma d'acció. Vet aquí el primer risc. El segon és el següent: quan comencem alguna cosa, ens embollem en una xarxa de relacions i mai no sabem quin resultat podrà tenir. Només podem dir això, Senyor, perdona'ls perquè no saben el que fan! I això serveix per tota acció i és senzillament per això que tota acció és concreta, s'escapa de les previsions. És un risc. I jo afegiria que aquest risc només és possible si confiem en els homes, és a dir, si creiem en la seva confiança, -i és això el que és realment difícil de copsar, però que és essencial– com allò que té l'home de més humà. Altrament no seria possible.

Entrevista de Hannah ARENDT amb Günter GAUS, tramesa per la segona cadena de la televisió alemanya, (28 d'octubre de 1964), dins la sèrie ZUR PERSON. Reeditat en el recull GESPRÄCHE MIT HANNAH ARENDT (Munic, Adelbert Rief, Piper and Co, 1964, pp. 9-34). Traducció catalana a cura de Jordi Estruch. Publicat a la revista SABER (Barcelona, primavera 1987, nº 13, pp. 20-29)

C.TEXTOS

EL JUEU PÀRIA

(H. Arendt. *Rahel Varnhagen. Vida d'una dona jueva*)

1. El meu llibre sobre Rahel Varnhagen estava acabat quan vaig deixar [per força] Alemanya. En ell apareixia el problema jueu, és clar. I és que el vaig escriure amb la mateixa idea: Jo vull comprendre. No era el meu problema personal com a jueva el que jo discutia. Però ara la pertinença al judaisme s'havia convertit també en el meu propi problema, i el meu propi problema era polític, ¡purament polític! **Gaus, G. Hannah Arendt: "Què queda? Queda la llengua materna "**.

2. El pària que vol arribar a ser algú s'esforça per assolir-ho tot en una generalitat buida, ja que està exclòs de tot (...). El nouvingut sempre acaba descobrint que, en el fons, no desitjava el que ha arribat a ser, i que no podia desitjar-ho.
3. El que en la meua vida va ser durant tant de temps la major vergonya, la pena i la infelicitat més amargues -haver nascut jueva-, no voldria ara que em faltés per res del món.
4. Una vegada que hem dit no a nosaltres mateixos no hi ha elecció; només hi ha una via: ser sempre, en qualsevol moment, un altre. No afirmar mai, sinó tornar-se esmunyedís: ser-ho tot, menys un mateix.
5. Hem extirpar de nosaltres al jueu.
6. Les primeres generacions de jueus educats encara desitjaven sincerament perdre la seva identitat com a jueus. (*Els orígens del totalitarisme*)

EICHMANN I LA BANALITAT DEL MAL

(H. Arendt. *Eichmann a Jerusalem*)

1. El fracàs del tribunal de Jerusalem va consistir en no abordar tres problemes fonamentals vastament coneguts i prou estudiats, a partir de la formació del tribunal de Nuremberg: el problema de la parcialitat pròpia d'un tribunal format pels vencedors, el d'una justa definició de "delicte contra la humanitat", i el d'establir clarament el perfil del nou tipus de delinqüent que comet aquest tipus de delicte.
2. També comprenc que el subtítol de la present obra pot donar lloc a una autèntica controvèrsia, ja que quan parlo de la banalitat del mal ho faig només a un nivell estrictament objectiu, i em limito a assenyalar un fenomen que, en el curs del judici, va resultar evident. Eichmann no era un Yago ni era un Macbeth, i res va poder estar més lluny de les seves intencions que "resultar un malvat", en dir de Ricard III. Eichmann no tenia motius, llevat d'aquells demostrats per la seva extraordinària diligència en ordre al seu personal progrés. I, en si mateixa, tal diligència no era criminal; Eichmann hagués estat absolutament incapaç d'assassinar al seu superior per heretar el seu càrrec. Per expressar-ho en paraules senzilles, podem dir que Eichmann, senzillament, no va saber mai el que es feia. (...) Només la pura i simple irreflexió -que de cap manera podem equiparar a la estúpida- va ser el que va predisposar a convertir-se en el major criminal del seu temps. I si bé això mereix ser classificat com "banalitat", i fins i tot pot semblar còmic, i ni tan sols amb la millor voluntat cal atribuir a Eichmann diabòlica profunditat, també és cert que tampoc podem dir que sigui una cosa

normal o comú. (...) En realitat, una de les lliçons que ens va donar el procés de Jerusalem va ser que tal allunyament de la realitat i tal irreflexió poden causar més mal que tots els mals instints inherents, potser, a la naturalesa humana. Però va ser únicament una lliçó, no una explicació del fenomen, ni una teoria sobre el mateix.

3. De totes maneres, la veritat és que Eichmann no va ingressar en el partit a causa de íntimes conviccions, i que mai va arribar a compartir les conviccions d'altres membres. Quan se li preguntava el perquè del seu ingrés, sempre contestava amb els mateixos matussers llocs comuns sobre el Tractat de Versalles i de l'atur obrer, i, segons ha dit durant el judici: "Va ser com si el partit m'hagués absorbit en el seu si, sense que jo ho pretengués, sense que prengués l'oportuna decisió. Va passar sobtada i ràpidament ". Eichmann no va tenir temps, ni tampoc desitjos, d'informar-se sobre el partit, el programa ni tan sols el coneixia, i tampoc havia llegit Mein Kampf. Kaltenbrunner li havia dit: "Per què no ingresses a les SS?". I Eichmann va contestar: "Per què no?". Així va ocórrer, i seria estèril intentar donar-li voltes a l'assumpte, segons Eichmann.
4. El que em va impressionar [d'Eichmann] va ser una falta de profunditat evident [...]. Els actes van ser monstruosos, però el responsable [...] era completament ordinari, com tothom, ni demoníac ni monstruós. No hi havia en ell cap rastre ni de conviccions ideològiques sòlides, ni de motivacions específicament malignes, i l'única característica notable que es detectava en la seva conducta [...] era de naturalesa merament negativa: no era estúpidesa, sinó una falta de pensament. [...] Aquesta absència de pensament -tan estesa en la vida quotidiana on amb prou feines es té el temps, i menys les ganes de tenir-lo, per aturar-se a reflexionar- era el que va despertar el meu interès.
5. El problema amb Eichmann va ser precisament que molts van ser com ell, i que la majoria no eren ni perversos ni sàdics, sinó que eren i segueixen sent terrible i terroríficament normals. Des del punt de vista de les nostres institucions legals i de les nostres normes morals a l'hora d'emetre un judici, aquesta normalitat és molt més aterridora que totes les atrocitats juntes.
6. El món de la política en res s'assembla a les escoles bressol; en matèria política, l'obediència i el suport són una mateixa cosa. I de la mateixa manera que tu vas recolzar i complimentar una política d'uns homes que no desitjaven compartir la terra amb el poble jueu ni amb altres certs pobles de diversa nació -com si tu i els teus superiors tinguéssiu el dret de decidir qui pot i qui no pot haver-hi al món-, nosaltres considerem que ningú, és a dir, cap membre de la raça humana pot desitjar compartir la terra amb tu. Aquesta és la raó, l'única raó, per la qual has de ser penjat.
7. El mal no és mai `radical', només és extrem, i manca de tota profunditat i de qualsevol dimensió demoníaca. Pot créixer desmesuradament i reduir tot el món a enderrocs precisament perquè s'estén com un fong per la superfície. És un `desafiament al pensament', com vaig dir, perquè el

pensament tracta d'assolir una certa profunditat, anar a les arrels i, en el moment mateix en què s'ocupa del mal, se sent decebut perquè no troba res. Això és la 'banalitat'. Només el bé té profunditat i pot ser radical.

TOTALITARISME

(H. Arendt. *Els orígens del totalitarisme*)

1. [...] l'absurd ideològic que les [les morts] va provocar, la mecanització de la seva execució i la institució acuradament programada d'un món moribund en què res no té sentit [és] el que no té precedents.
2. La veritat és que les masses van sorgir dels fragments d'una societat molt atomitzada l'estructura competitiva de la qual i la concomitant solitud només havien estat refrenades per la pertinença a una classe. La característica principal de l'home-massa no és la brutalitat i l'endarreriment, sinó el seu aïllament i la seva falta de relacions socials normals.
3. Els moviments totalitaris són possibles allà on hi ha masses que, per una raó o una altra, han adquirit el desig de l'organització política.
4. Els moviments totalitaris són organitzacions de masses d'individus atomitzats i aïllats. En comparació amb tots els altres partits i moviments, la seva més conspícua característica externa és la seva exigència d'una lleialtat total, irrestringida, incondicional i inalterable del membre individual (...). Només pot esperar-se que una lleialtat semblant provingui de l'ésser humà completament aïllat, que, sense cap altre llaç social amb la família, els amics, els camarades o fins i tot els simples coneguts, deriva el seu sentit de tenir un lloc en el món només de la seva pertinença a un moviment, de la seva afiliació a un partit.
5. En realitat, l'experiència dels camps de concentració mostra perfectament que els éssers humans poden ser transformats en espècimens de l'animal humà i que la 'natura' de l'home no és 'humana' sinó en la mesura que obre a l'home la possibilitat d'esdevenir alguna cosa de no-natural per excel·lència, a saber, un animal humà.
6. Els drets humans han estat definits com a 'inalienables' perquè, suposadament, són independents de tot govern; però, s'ha revelat que, en un moment o altre, els humans es van trobar sense govern propi i que els que havien de conformar-se amb els drets mínims ja no es trobaven ni amb l'autoritat que els protegís ni amb cap institució disposada a garantir-los.
7. Nosaltres ho sabem avui dia, l'assassinat no és més que un mal menor. L'assassí que mata un home -un home que havia de morir de totes formes- es mou encara en el domini de la vida i la mort que ens és familiar [...]. L'assassí deixa un cadàver darrere de si i no pretén que la seva víctima no hagués existit mai [...]; destrueix una vida, però no

destrueix el fet de l'existència mateixa. [...] Els nazis [varen fer prova d'un extrem] radicalisme en les mesures aplicades per tractar la gent com si mai haguessin existit, i per fer-los desaparèixer en el sentit literal del terme [...]. El veritable horror dels camps de concentració i d'extermini és que els presoners, fins i tot si arriben a escapar, són eliminats del món dels vius d'una manera més rotunda que si haguessin estat morts; aquest és el terror impossible d'oblidar.

8. [El mal radical, en el sistema totalitari,] és essencialment: [...] el fet de convertir l'home en superflu conservant el gènere humà, en el qual es pot, en tot moment, eliminar les parts. (*Diari filosòfic*).

LA REVOLUCIÓ

(H. Arendt. *Sobre la revolució*)

1. [...] les revolucions constitueixen els únics esdeveniments polítics que ens posen directament i inevitablement en contacte amb el problema de l'origen.
2. Però ni la violència ni el canvi poden servir per descriure el fenomen de la revolució; només quan el canvi es produeix en el sentit d'un nou origen, quan la violència és utilitzada per constituir una forma completament diferent de govern, per donar lloc a la formació d'un cos polític nou, quan l'alliberament de l'opressió condueix, almenys, a la constitució de la llibertat, només llavors podem parlar de revolució.
3. [...] els homes de la Revolució Francesa, en no saber distingir entre violència i poder, i convençuts com estaven que tot poder ha de procedir del poble, van obrir l'esfera política a aquesta força natural i prepolítica de la multitud i van ser escombrats per ella, com anteriorment ho havien estat el rei i els antics poders. Els homes de la Revolució americana, per contra, van entendre per poder el pol oposat a la violència natural prepolítica. Per a ells, el poder sorgia quan i on els homes actuaven de comú acord i es coalitzaven mitjançant promeses, pactes i compromisos mutus; només un poder tal, basat en la reciprocitat i en la mutualitat, era un poder veritable i legítim, en tant que el pretès poder de reis, prínceps o aristòcrates era espuri i usurpat, perquè no es derivava de la mutualitat, sinó que es basava, en el millor dels casos, en el consentiment.
4. [...] cada final en la història conté necessàriament un nou començament: aquest començament és la promesa, l'únic "missatge" que la fi pot produir. El començament, abans de convertir-se en un esdeveniment històric, és la suprema capacitat de l'home; políticament, s'identifica amb la llibertat de l'home. *Initium tu esse homo creatus est* ("perquè un començament es fes va ser creat l'home") diu Agustí. Aquest començament és garantit per cada nou naixement; aquest començament el constitueix, per descomptat, cada home. (*Els orígens del totalitarisme*).

5. Al cor de la revolució, hi havia abans de res els programes dels partits que separaven als consells dels partits polítics; aquests programes, en realitat, fossin o no revolucionaris, eren tots unes 'fórmules per a tots els casos' que no exigien cap acció, sinó una execució [...]. Els Consells no podien més que aixecar-se contra una política semblant, ja que la divisió entre els experts del partit que 'sabien' i les masses populars dissenyades per aplicar aquest saber no tenien en compte la capacitat del ciutadà ordinari d'actuar.
6. [...quan la revolució ha fracassat] d'altra banda, la llibertat ha canviat de lloc; ja no resideix en l'esfera pública, sinó en la vida privada dels ciutadans, que han de ser defensats enfront del poder públic. Llibertat i poder s'han separat, amb la qual cosa ha començat a tenir sentit la funesta equació de poder i violència, de política i govern i de govern i mal necessari.

EL PENSAMENT I EL JUDICI

(H. Arendt. *Responsabilitat i judici*)

1. [...] dit d'una altra manera: el major mal que es pot perpetrar és el comès per ningú, és a dir, per éssers humans que es neguen a ser persones. Dins el marc conceptual d'aquestes consideracions, podríem dir que els malfactors que refusen pensar per si mateixos el que estan fent i que es neguen també retrospectivament a pensar-hi, és a dir, a tornar enrere i recordar el que van fer (que és la teshuvah o penediment) no han aconseguit realment constituir-se en persones. En obstinar-se a seguir sent ningú, demostren no ser capaços de mantenir tracte amb altres que, bons, dolents o indiferents, són almenys persones.
2. [...] sentit comú, per a Kant, no significava un sentit comú a tots nosaltres, sinó estrictament aquell sentit que ens integra en una comunitat al costat d'altres persones, ens fa membres d'ella i ens permet comunicar dades dels nostres cinc sentits particulars. Això ho fa el sentit comú amb ajuda d'una altra facultat, la imaginació (per a Kant, la facultat més misteriosa).
3. El que realment diu l'argument moral que he citat en la forma de proposició socràtica és el següent: si jo fes el que ara se'm demana com a preu de la meva participació, per mer conformisme o fins i tot com l'única possibilitat d'exercir una eventual resistència amb èxit, ja no podria seguir vivint amb mi mateix; la meva vida deixaria de tenir valor per a mi. Per tant, és molt millor que pateixi la injustícia ara i pagui fins i tot el preu d'una pena de mort en el cas que es em forci a participar, abans que obrar malament i tenir després de conviure amb un malfactor semblant.
4. El poder de jutjar [és] una facultat específicament política, en el sentit en què ho entén Kant, és a dir, la facultat de veure les coses no només des d'un punt de vista personal, sinó des de la perspectiva de tots aquells

que estan presents; més aviat, el judici [és] una de les facultats fonamentals de l'home com a ésser polític, en la mesura que el fa capaç d'orientar-se en el domini públic, en el món comú ". (*Conferències sobre la filosofia política de Kant*).

TORNAR A LA FILOSOFIA

(H. Arendt. *La vida de l'esperit*)

1. [...] Per oposició al 'ser-hi' inorgànic de la matèria inert, els éssers vius no són meres aparences. Estar viu significa estar mogut per una necessitat de mostrar-se que en cada un es correspon amb la seva capacitat per aparèixer. Els éssers vius fan la seva aparició com actors en un escenari preparat per a ells. L'escenari és el mateix per a tots els que estan vius, però sembla diferent per a cada espècie, diferent fins i tot per a cada individu. El 'sembla' -el 'em-sembla', *dokei moi*- és la manera, potser l'única possible, de reconèixer i percebre un món que es manifesta. Aparèixer sempre implica semblar alguna cosa als altres, i aquest semblar canvia segons el punt de vista i la perspectiva dels espectadors. En altres paraules, tot objecte que apareix adquireix, en virtut de la seva pròpia condició per aparèixer, una mena de disfressa que pot, però no té per què, ocultar-lo o desfigurar-lo. El 'semblar' es correspon amb el fet que cada aparença, malgrat la seva identitat, és percebuda per una pluralitat d'espectadors.
2. El món en què neixen els homes abasta moltes coses, naturals i artificials, vives i mortes, efímeres i eternes; totes tenen en comú que apareixen, el que significa ser vistes, oïdes, tocades, tastades i olrades, ser percebudes per criatures sensibles dotades d'òrgans sensorials adequats. Res no pot aparèixer; el terme aparença no tindria sentit si no existissin receptors per a les aparences, criatures vives capaces de percebre, reconèixer i reaccionar -en forma de desig o fugida, aprovació o rebuig, culpa o lloança-, enfront del que no només hi és, sinó que apareix davant seu i té significat per a la seva percepció. En aquest món al qual arribem, procedents de cap lloc, i del qual partim amb idèntic destí, *Ser i Aparença* coincideixen. La matèria morta, natural i artificial, canviant i immutable, depèn del seu ésser, del seu caràcter d'aparença, de la presència de criatures vives. No hi ha res ni ningú en aquest món la mateixa existència del qual no pressuposi un espectador. En altres paraules, res del que és existeix en singular des del moment en què fa la seva aparició; tot el que és està destinat a ser percebut per algú. No és l'Home en majúscules, sinó la totalitat dels homes els que habiten aquest planeta. La pluralitat és la llei de la terra.
3. El que comunament anomenem nihilisme -sentim la temptació de datar-lo històricament, de menysprear-lo políticament i d'adscriure'l a pensadors sospitosos d'haver-se ocupat de "pensaments perillosos" -en realitat és un perill inherent a l'activitat mateixa de pensar. No hi ha pensaments perillosos; el mateix pensar és perillós; però el nihilisme no és el seu resultat. El nihilisme no és més que l'altra cara del

convencionalisme; el seu credo consisteix en la negació dels valors vigents denominats positius, als que roman vinculat. Tot examen crític ha de passar, almenys hipotèticament, per un estadi que negui els "valors" i les opinions acceptades buscant les seves implicacions i supòsits tàcits, i en aquest sentit el nihilisme pot ser vist com el perill sempre present del pensament. Però aquest risc no emergeix de la convicció socràtica que una vida sense examen no té objecte viure-la, sinó, per contra, del desig de trobar resultats que fessin innecessari seguir pensant. El pensar és igualment perillós per a totes les creences i, per si mateix, no en posa en marxa cap de nova. (*El pensar i els judicis morals*)

4. La vida solitària pot convertir-se en solitud; això succeeix quan jo mateix sóc abandonat pel meu propi jo. Els homes solitaris sempre han experimentat el perill de la solitud quan ja no poden trobar la gràcia redemptora de la companyia per salvar-los de la dualitat, de l'equívoc i del dubte (...). El que torna tan insuportable la solitud és la pèrdua del si mateix, que pot realitzar-se en la vida solitària, però que només pot quedar confirmat en la seva identitat en la fiable companyia dels meus iguals. En aquesta situació l'home perd la confiança en el si mateix com a company dels seus pensaments i aquesta elemental confiança en el món que es necessita per realitzar experiències. El si mateix i el món, la capacitat per al pensament i l'experiència, es perden al mateix temps. (*Els orígens del totalitarisme*)

UNA DEMOCRÀCIA PARTICIPATIVA

(*"Política i revolució"*, entrevista)

1. Nosaltres volem participar, declaren els Consells, volem discutir i expressar públicament la nostra veu, volem tenir la possibilitat de determinar l'orientació política del nostre país. Ja que aquest país és força extens i té força gent com perquè ens puguem reunir tots amb la finalitat de determinar el nostre futur, necessitem un cert nombre de llocs polítics. Les cabines electorals, a l'interior de les quals dipositem les nostres paperetes, és certament massa estret, perquè només hi cap una persona.
2. [En el moviment estudiantil], el joc polític ha pres una dimensió nova: l'acció semblava tenir una banda agradable. Aquesta generació va descobrir allò que al segle XVIII es va cridar la 'felicitat pública', és a dir, de participar en la vida pública dóna accés a una dimensió de l'experiència humana que, en cas contrari, romandria desconeguda i que aquesta experiència és, en qualsevol manera, inseparable de la completa felicitat.

L'ÉSSER HUMÀ

(H. Arendt. *La condició humana*)

1. [Labor, treball i acció} cadascuna correspon a una de les condicions bàsiques sota les quals s'ha donat a l'home la vida a la terra.
2. Labor és l'activitat corresponent al procés biològic del cos humà, l'espontani creixement, metabolisme i decadència final del qual estan lligats a les necessitats vitals produïdes i alimentades per la labor en el procés de la vida. La condició humana de la labor és la vida mateixa.
3. El treball "és l'activitat que correspon al que no és natural de l'exigència de l'home, que no està immers en el constantment repetit cicle vital de l'espècie, ni la mortalitat queda compensada per l'esmentat cicle. El treball proporciona un "artificial" món de coses, clarament diferents de totes les circumstàncies naturals. Dins dels seus límits s'alberga cadascuna de les vides individuals, mentre que aquest món sobreviu i transcendeix a totes elles. La condició humana del treball és la mundanitat.
4. [...] l'"única acció que es dona entre els homes sense la condició de coses o matèria, correspon a la condició humana de la pluralitat, al fet que els homes, no l'Home, visquin a la Terra i habitin en el món.
5. Per tal que el món sigui el que sempre s'ha considerat que era, una llar per als homes durant la seva vida a la terra, l'artifici humà ha de ser un lloc apropiat per a l'acció i el discurs, per a les activitats no només inútils per complet a les necessitats de la vida, sinó també de naturalesa enterament diferent de les múltiples activitats de fabricació amb què es produeix el món i totes les que aixopluga.
6. La igualtat que porta amb ella l'esfera pública és forçosament una igualtat de desiguals que necessiten ser "igualats" en certs aspectes i per a fins específics.

QUÈ ÉS LA POLÍTICA?

(H. Arendt. *La promesa de la política*)

1. L'home és 'a-polític'. La política neix en l'entre-els-homes, per tant, completament fora 'de l'home'.
2. La missió i la fi de la política és assegurar la vida en el sentit més ampli.
3. Només es pot veure i experimentar el món tal com aquest és realment si se l'entén com una cosa que és comuna a molts, que els separa i els uneix, que es mostra diferent a cada un d'ells i que, per aquest motiu únicament és comprensible en la mesura que molts parlant entre si sobre ell, intercanvien les seves perspectives. Solament en la llibertat de

conversar, sorgeix la seva objectivitat visible des de totes bandes el món de què es parla.

4. No hi ha hagut una resposta vàlida a la pregunta què és la política? la política tracta d'estar junts i els uns amb els altres dels diversos.
5. El poder és el que manté l'existència de l'esfera pública, el potencial espai d'aparició entre els homes que actuen i parlen. (...) sorgeix entre els homes quan actuen junts i desapareix quan es dispersen. (...) és sempre un poder potencial i no una intercanviable, mesurable i fiable entitat com la força. (*La Condició humana*)